

Počiatky poľského štátu v najnovších archeologických a historických výskumoch

DARIUSZ ANDRZEJ SIKORSKI

Kľúčové slová: stredoveká archeológia, počiatky stredovekého Poľska, Piastovci, hradiská

Za posledné štvrtstoročie sa názory prevažnej väčšiny poľských archeológov a časti historikov na počiatky poľského štátu tak radikálne zmenili, že sa dá hovoriť o vytvorení nového modelu, ktorý vysvetľuje proces formovania štátu prvých Piastovcov. K tejto zmene prispel predovšetkým nemalý pokrok v archeologických výskumoch, ktorý umožnil nielen rozoznať nové a pre dejiny ranopiastovského obdobia významné lokality a objekty, ale aj reinterpretovať už známy materiál. Najdôležitejším faktorom, ktorý revolučne zmenil naše poznatky o epoche, bolo široké uplatnenie absolútneho datovania (dendrochronológia a rádiouhlíkového datovania), čo umožnilo overiť – najčastejšie negatívne – staršie hypotézy a novým dať spoľahlivejšie základy.¹

Predchádzajúci model vzniku poľského štátu bol vypracovaný v 50. a 60. rokoch 20. storočia, v období tzv. miléniových výskumov, ktoré štedro podporovala vtedajšia štátna moc, ale tie rýchlo vyklzli spod štátneho dohľadu. V súvislosti s blížiacim sa 1000. výročím pokrstenia Meška I. (v roku 1966) miléniové výskumy mali viesť k sformulovaniu vízie počiatkov Poľska opierajúcej sa o princípy historického materializmu a konkurujúcej

¹ Najdôležitejší prehľad doterajšieho bádania spolu s pokusom o načrtnutie celkových premien vedúcich k sformovaniu štátu Piastovcov naposledy podal: KARA, Michał. *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*. Poznań : Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 2009. Základné tézy v skrátenej verzii: KURNATOWSKA, Zofia – KARA, Michał. *Wczesnopiastowskie regnum – jak powstało i jaki miało charakter? : Próba spojrzenia od strony źródeł archeologicznych*. In *Slavia Antiqua*, 2010, roč. 51, s. 23-96. Porovnaj veľkú polemiku: SIKORSKI, Dariusz A. *Powstanie państwa Piastów w świetle najnowszych badań archeologii średniowiecznej*. In *Roczniki Historyczne*, 2011, roč. 77, s. 205-228. Doplnenie výskumov poznanských archeológov o analýzu pramenných materiálov z Malopolska predstavuje práca: POLESKI, Jacek. *Małopolska w VI. – X. wieku. Studium archeologiczne*. Kraków : Historia Jagellonica, 2013. Przemysław Urbańczyk v dvoch knihách: URBAŃCZYK, Przemysław. *Trudne początki Polski*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008; URBAŃCZYK, Przemysław. *Mieszko Pierwszy Tajemniczy*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012 (reprint 2013), prišiel s niekoľkými kontroverznými hypotézami, ktoré nemajú oporu v pramennom materiáli. Porovnaj recenzie: LABUDA, Gerard. *Początki państwa polskiego w trudnym oświetleniu*. In *Roczniki Historyczne*, 2008, roč. 74, s. 209-230; DUCZKO, Władysław. „Trudne początki Polski”, Przemysław Urbańczyk, Wrocław 2008, (recenzja). In *Kwartalnik Historyczny*, 2010, roč. 117, č. 4, s. 115-121; SIKORSKI, Dariusz A. *Mieszko Pierwszy Tajemniczy i jeszcze bardziej tajemnicza metoda historiograficzna*. In *Roczniki Historyczne*, 2013, roč. 79, s. 183-203.

konceptiám predvojnovnej historiografie, ktorá zdôrazňovala kresťanské korene poľského štátu.² Tento model stál na troch pilieroch: a) na prvýkrát plánovaných rozsiahlych a veľkorysých archeologických výskumoch; b) na moderných historických analýzach opierajúcich sa o široké komparatívne pozadie a zohľadňujúcich tie faktory, ktoré staršia historiografia zanedbávala alebo obchádzala; c) na nových metodologických direktívach.

Archeologické výskumy miléniového obdobia sa vlastne realizovali v 60. a 70. rokoch 20. storočia a v oveľa menšej miere sa v nich pokračovalo v nasledujúcom období. Ich hlavným cieľom bolo získať archeologické údaje z hlavných stredísk štátu prvých Piastovcov (Hnezdno, Poznaň, Ostrów Lednicki, Santok, Medziriečie, Wolin, Štetín, Płock, Giecz, Gdansk, Przemysl, Wiślica a ďalšie).³ V konečnom dôsledku sa akceptovalo, že archeologické výskumy potvrdzujú dlhé obdobie evolučného formovania štátu v spoločenstve, ktoré obývalo povodie Odry a Visly. Prvé známky tvoriacej sa štátnosti boli položené už do 8. storočia, keď začali vznikať prvé hradiská, ktoré boli v tejto vízii základným determinantom mladej štátnosti. Proces vzniku poľského štátu sa údajne ukončil na konci 10. storočia.⁴

Pri skúmaní počiatkov poľského štátu mali však primát historici, keďže podobne ako archeológovia uznávali nadradenosť písomných prameňov nad archeologickými do takej miery, že sa sami archeológovia snažili prispôbiť svoje interpretácie všeobecným rámcom, ktoré vymedzili historici. V tejto situácii historici využívali výsledky archeologického bádania selektívne – archeologické materiály považovali za ilustrácie a materiálne doloženie téz vypracovaných na základe písomných prameňov alebo sa snažili vyplňať medzery v písomných prameňoch interpretáciami archeologických prameňov podľa diktátu tých prvých. Vyvrcholením tohto prúdu boli monumentálne „Počiatky Poľska“ od Henryka Łowmiańskiego⁵ a zodpovedajúce state z rovnako monumentálnej knihy „Počiatky poľského štátu“⁶ či menšie vedecké práce.⁷ V porovnaní s dielami predchodcov tu bolo úsilie zachytiť problém v širokom kontexte spoločenských, hospodárskych a ideologických premien, ktoré podmieňovali utvorenie štátu.

² „Miléniový“ prúd opísal: KARA 2009, s. 11-46.

³ Väčšina sa nedočkala súborných publikácií a až v posledných rokoch vychádzajú v sérii „Origines Polonorum“, pod vedením P. Urbańczyka.

⁴ BUKO, Andrzej. *The Archaeology of Early Medieval Poland. Discoveries – Hypotheses, Interpretations*. Leiden ; Boston : Brill, 2008, s. 11 a nasl.

⁵ ŁOWMIAŃSKI, Henryk. *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I. tysiącleciu*, Tom. 1. – 6. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964-1985 (5. zväzok zahŕňajúci vlastné počiatky vyšiel roku 1973).

⁶ ŁOWMIAŃSKI, Henryk – LABUDA, Gerard – TYMIENIECKI, Kazimierz. *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, Tom. 1. – 2. Poznań : Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1962.

⁷ GIEYSZTOR, Aleksander. Geneza państwa polskiego w świetle nowszych badań. In *Kwartalnik Historyczny*, 1954, roč. 61, č. 1, s. 103-136; TRAWKOWSKI, Stanisław. *Jak powstała Polska*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1962; DOWIAT, Jerzy. *Chrzest Polski*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1969.

Základnou metodologickou direktívou bola akceptácia postupnej a evolučnej koncepcie spoločenského rozvoja na poľských územiach. Evolucionizmus – v niekoľkých podobách a rôzne chápaný – bol v historiografii všeobecne prítomný nielen u marxistických historikov alebo u historikov, ktorí sa selektívne inšpirovali marxistickou teóriou spoločenského vývoja, hoci táto koncepcia bola veľmi vplyvná, a to nielen z oportunistických dôvodov.⁸ Aktivita významných archeológov a historikov nemarxistickej metodologickej orientácie zase zabezpečovala na tie časy značný pluralizmus názorov. V miléniových výskumoch rozvinutá paradigma vzniku poľského štátu dominovala v poľskej archeológii a historiografii až do konca 20. storočia.⁹

Archeológovia až v poslednom desaťročí 20. storočia začali spochybňovať záväznú víziu najmä na základe revízie chronologických podkladov. Vtedy sa objavovali prvé väčšie súbory dendrochronologických údajov, ktoré ukázali, že medzi tradičnou chronológiou, opierajúcou sa hlavne o keramiku a typológiu nepočetných kovových predmetov, a dendrochronologickými údajmi je pomerne veľký rozdiel.¹⁰ Po druhé, archeologické výskumy prekročili „hradiskovú fázu“ a podstatne narástlo množstvo materiálu získaného z lokalít iného charakteru (pohrebiská, otvorené osady), pričom pribudli aj numizmatické pramene a ich komplexné analýzy. Toto všetko poskytlo údaje, ktoré nezodpovedali starému modelu piastovského štátu. Po tretie, rozpadol sa dávny model spolupráce historikov s archeológmi, ktorá je nevyhnutná pri skúmaní problematiky počiatkov piastovského štátu. V praxi sa skutočný interdisciplinárny výskum spočívajúci v spoločnom nazeraní na archeologické a písomné pramene nerealizoval. Predstavitelia každej z disciplín selektívne pristupovali k výsledkom výskumu partnerskej disciplíny, vhodne si vyberajúc argumenty, ktoré podporovali ich vlastné názory, a ignorujúc nevyhovujúce údaje. V konečnom dôsledku historici považovali archeológiu za dodávateľku ilustračného materiálu a archeológovia zase príliš dôverovali koncepciám historikov. Metodické a realizačné bariéry, ktoré obidve disciplíny vytvárali, mali za následok nekritické vypožičiavanie koncepcií významne vplývajúcich na interpretáciu vlastného pramenného

⁸ Porovnaj analýzu Paula M. Barforda, ktorá miestami problém príliš zjednodušuje: BARFORD, Paul M. Marksizm w archeologii polskiej w latach 1945 – 1975. In *Archeologia Polski*, 1995, roč. 40, č. 1-2, s. 7-78.

⁹ Tento problém sa v kategóriách paradigmy pokúsil uchopiť: ANTONÍN, Robert. Model středoevropského typu středověkého státu jako interpretační problém české a polské medievistiky. In *Historia Slavorum Occidentis. Czasopismo historyczne/Časopis historický*, 2011, roč. 1, s. 65-76.

¹⁰ Zhrnutie tohto prvého obdobia predstavovali publikácie: KURNATOWSKA, Zofia. Badania nad początkami państwa polskiego. Próba bilansu. In *Slavia Antiqua*, 1997, roč. 38, s. 25-38 (anglická verzia: The Organisation of the Polish State – Possible Interpretations of Archaeological Sources. In *Quaestiones Mediaevi Novae*, 1996, roč. 1, s. 5-24); DULINICZ, Marek. *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej: Studium archeologiczne*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 2001; KARA, Michał. Die Anfänge der Bildung des Piastenstaates im Lichte neuer archäologischer Ermittlungen. In *Quaestiones Mediaevi Novae*, 2000, roč. 5, s. 57-85.

materiálu.¹¹ Spletitosť argumentácie vypožičanej z oboch disciplín sťažovala overovanie formulovaných hypotéz.

Jednou zo slabín (nielen poľského) bádania o vzniku štátov je, že sa pojem štát chápe ako očividne adekvátny jav pozorovaný na poľských územiach už v 9. a 10. storočí. Môže sa zdať, že je to výlučne problém terminológie. Keď však používame ten istý pojem „štát“ na spoločenskú organizáciu z 10. storočia či na situáciu poľského štátu v 15. alebo v 18. storočí, čiže na evidentne rôzne útvary, sami sa odsudzujeme na to, že používame pojem, ktorý stráca svoju poznávaciu a triediacu funkciu. Jedným z riešení tohto zjavného problému „elastickosti“ termínu štát je teória „raného štátu“ (Early State), vypracovaná na sklonku 70. rokov 20. storočia.¹² Táto koncepcia sa stala veľmi populárna medzi poľskými historikmi od začiatku 90. rokov 20. storočia.¹³ Vyvoláva totiž dojem, že rieši základný problém a to konkrétne: všeobecné používanie pojmu „štát“, čo umožňuje nebrať do úvahy nespochybňované kvalitatívne rozdiely medzi tzv. ranými štátmi a rozvinutými štátnymi štruktúrami neskorého stredoveku a novoveku, ktoré isto zodpovedajú súčasným koncepciám štátu. Stručne povedané, prínos tohto návrhu spočíva len v tom, že núka zdanlivé riešenie – raný štát je akoby normálny štát, ale všetky rozdiely medzi raným a vyspelým štátom sa vysvetľujú tým, že ide predsa o „raný“, a teda ešte nerozvinutý politický útvar.

Vo svetovej historiografii sa v posledných dvoch desaťročiach objavili koncepcie, podľa ktorých známe ranostredoveké panstvá nespĺňajú predpoklady zodpovedajúce modernému pojmu štát. Debaty o tejto problematike medzi Reesom Daviesom a Susan Reynoldsovou,¹⁴ Johannesom Friedom a Hansom-Wernerom Goetzom¹⁵ sú všeobecne známe. Pravdu povediac, nevedli k jednoznačným záverom, ba ani k zblíženiu stanovísk. Ukazujú však, že táto problematika je pre naše uvažovanie neobyčajne dôležitá. Syntetické

¹¹ Porovnaj texty a záznam diskusie: BRZOSTOWICZ, Michał – PRZYBYŁ, Maciej – SIKORSKI, Dariusz A. (eds.) *Archaeologia versus historiam – historia versus archaeologiam czyli jak wspólnie poznawać średniowiecze?*. Poznań : Wydawnictwo PTPN, 2012.

¹² Fundamentálna publikácia pre celý smer výskumov: CLAESSEN, Henri J. M. – SKALNÍK, Peter. *The Early State. Theories and Hypotheses*. In CLAESSEN, Henri J. M. – SKALNÍK, Peter (eds.) *The Early State*. Berlin : Mouton, 1978, s. 3-30 (ako aj celý zväzok). O „prehistórii“ projektu: CLAESSEN, Henri J. M. *Before The Early State and After : An Introduction*. In *Social Evolution and History*, 2008, roč. 7, č. 1, s. 4-18.

¹³ TYMOWSKI, Michał – ZIÓŁKOWSKI, Mariusz (eds.) *Geneza i funkcjonowanie wczesnych form państwowości na tle porównawczym*. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1992; BANASZKIEWICZ, Jacek – KARA, Michał – MAMZER, Henryk (eds.) *Instytucja „wczesnego państwa” w perspektywie wielości i różnorodności kultur*. Poznań : Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 2013.

¹⁴ Porovnaj: DAVIES, Rees. *The Medieval State : The Tyranny of a Concept?* In *Journal of Historical Sociology*, 2003, roč. 16, č. 2, s. 281-300; REYNOLDS, Susan. *There were States in Medieval Europe : A Response to Rees Davies*. In *Journal of Historical Sociology*, 2003, roč. 16, č. 4, s. 550-555.

¹⁵ GOETZ, Hans-Werner. „Regnum“ : Zum politischen Denken der Karolingerzeit. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte : Germanistische Abteilung*, 1987, roč. 104, s. 110-189; FRIED, Johannes. *Der karolingische Herrschaftsverband im 9. Jh. zwischen „Kirche“ und „Königshaus“*. In *Historische Zeitschrift*, 1982, roč. 235, s. 1-43.

konceptie, ktorých autori vo svojich analýzach programovo rezignujú na kategóriu „štát“,¹⁶ sú pozitívne prijímané. Na druhej strane tieto práce ukazujú, že odvrátenie sa od kategórie „štát“ dovoľuje lepšie spoznať mechanizmy moci v minulosti. V skutočnosti otázka používania pojmu „štát“ v ranom stredoveku nie je vyriešená a stále sa o nej vedú diskusie,¹⁷ no poľská historiografia ostáva, bohužiaľ, v ich ústraní. Ak sa aj tomuto problému venuje, tak len na základe veľmi povrchného oboznámenia sa s problematikou.¹⁸

Autori všetkých poľských historiografických prác, ktoré sa zaoberajú počiatkami poľského štátu, vychádzajú z pevného presvedčenia, že prinajmenej od konca 10. storočia a najneskôr na prelome 10. a 11. storočia máme do činenia už s piastovským štátom. Toto presvedčenie sa považuje za dostatočne doložené prameňmi na základe týchto faktov: a) potvrdenie existencie sformovanej piastovskej dynastie (Meško I. a jeho traja predkovia, ktorých uvádza Gall Anonym, ako aj následníci); b) rozsiahle územie pod nadvládou Piastovcov a ich dlhotrvajúce panovanie na viac-menej tom istom území; c) začiatok intenzívnych kontaktov dynastie s vonkajšími partnermi (Přemyslovci, Liudolfovci, Rurikovci, Arpádovci, Škandinávia). Archeológovia pridali ešte ďalší prvok, konkrétne: d) od tretieho desaťročia 10. storočia prudko sa rozvíjajúca výstavba hradísk. Všetko toto sa pokladá za dostatočné potvrdenie poľského štátu na konci 10. storočia.

Z porovnania podobných pokusov o určenie počiatkov štátov v strednej a vo východnej Európe môžeme nadobudnúť dojem, že okrem týchto formálnych podmienok, ktoré sú v každom prípade (Poľsko, Čechy, Rus', Uhorsko) podobné vyššie uvedeným prvým trom bodom (a, b, c), zásadným predpokladom formovania štátnosti je jednoducho to, že sa v prameňoch objavili prvé zmienky o predstaviteľoch miestnych dynastií, ktorí sú známi aj v oveľa neskoršom období. Keď ostaneme na poľskej pôde a za východisko si

¹⁶ Príznačný názov má knižka: ALTHOFF, Gerd. *Die Ottonen : Königsherrschaft ohne Staat*. Stuttgart : Kohlhammer, 2000; GEARY, Patrick. *Vivre en conflit dans une France sans État, 1050 – 1200*. In *Annales E.S.C.*, 1986, roč. 41, č. 5, s. 1107-1133; YORKE, Barbara. *The Anglo-Saxon Kingdoms 600 – 900 and the Beginnings of the Old English State*. In POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.) *Der frühmittelalterliche Staat – europäische Perspektiven*. Wien : ÖAW, 2009, s. 73-88, tu s. 85: „*Early Anglo-Saxon kingdoms were probably at best 'proto-states' rather than states*“. Na druhej strane máme také názory, ktoré vidia štáty už v keltských spoločenstvách v 2. storočí pred n. l., porovnaj: BRUN, Patrice. *From Chieftdom to State Organization in Celtic Iron Age*. In ARNOLD, Bettina – GIBSON, D. Blair (eds.) *Celtic Chieftdom, Celtic State. The Evolution of Complex Social Systems in Prehistoric Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995, s. 13-25.

¹⁷ Porovnaj zborníky štúdií: AIRLIE, Stuart – POHL, Walter – REIMITZ, Helmut (eds.) *Staat im frühen Mittelalter*. Wien : ÖAW, 2006; POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.) *Der frühmittelalterliche Staat – europäische Perspektiven*. Wien : ÖAW, 2009. Niektorí usudzujú, že o štáte môžeme hovoriť od najranejších spoločenských organizácií, ktoré poznáme, čiže od Jericha (8. tisícročie pred n. l.), porovnaj: TILLY, Charles. *Coercion, capital, and European States : AD 990 – 1990*. Oxford ; Cambridge : Basil Blackwell, 1990, s. 1 a nasl.

¹⁸ URBAŃCZYK, Przemysław. *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*. Wrocław : WUWR, 2000, s. 65; URBAŃCZYK 2012, s. 29-70. Porovnaj kritické poznámky: SIKORSKI 2013, s. 184 a nasl.

vezmeme nespochybňovaný štátny charakter moci Piastovcov, napríklad v dobe Boleslava Krivoústeho (1086 – 1138) (výber východiska je ľubovoľný), a budeme sledovať predchádzajúce generácie Piastovcov, dostaneme sa napokon k prvým pramenne doloženým reprezentantom dynastie. Na každom kroku tohto spätného putovania v čase ne-nájeme relevantné rozdiely, pokiaľ ide o charakter piastovského panstva. Bádateľov to utvrdzuje v presvedčení, že aj staršie generácie Piastovcov spravovali štátnu štruktúru. Preto sa „štátnosť“ – chápaná akokoľvek – oveľa lepšie známa z neskorších čias spätne prenáša do obdobia panovania Meška I. s výhradou, že má „primitívnejšiu“ podobu, napríklad „raného štátu“, ktorý napriek výhradám štátom je. Dodatočným argumentom, ktorý historikov a archeológov utvrdzuje v presvedčení, že od obdobia vlády Meška I. máme do činenia s kontinuálnym vývojom štátu ako určitej štruktúry, je absencia – ako usudzuje väčšina historikov – badateľného prelomu medzi prípadnou mocenskou štruktúrou, ktorá predchádzala štát (v prípade, že vláda prvých Piastovcov nemala mať štátny charakter), a vznikom poľského štátu v nasledujúcom období.¹⁹ Rovnaký mechanizmus je možné pozorovať aj v prípade počiatkov ďalších štátov strednej a východnej Európy vždy, keď sa objaví zmienka o prvom vládcovi príslušnej dynastie. Preto sú tieto prvé historické postavy pokladané za budovateľov jednotlivých štátov – Oleg vybudoval Kyjevskú Rus, Gejza – Štefan I. mali byť zakladateľmi uhorského štátu a Bořivoj I. utvoril jadro českého štátu. Slovanské Polabie je v tomto odlišné, pretože – ako usudzujem – v 9. a 10. storočí sa polabskí Slovania vnímajú nanajvýš ako konglomerát kmeňových zväzov, na čele ktorých stáli kmeňové kniežatá. Poľská historiografia politickým útvaram Obodritov a Luticov v 9. a 10. storočí zväčša upiera status štátov.²⁰ Vo väčšine poľských výskumov o genéze poľskej štátnosti, ktoré zohľadňujú komparatistický aspekt, sa na Polabie neprihliada. Tieto rané politické štruktúry neboli totiž priamymi predchodcami polabských panstiev známych z 11. a 12. storočia. Príklad Polabia ukazuje rozdielny pohľad na podobné spoločenské štruktúry pri hodnotení ich povahy ako „štátu“. Zatiaľ čo sa vláda Meška I. vykladá v kategóriách štátu (raného štátu), na politické útvary na Polabí sa poväčšine nazerá v kategóriách kniežatstva, kmeňového kniežatstva atď. A to napriek tomu, že Mstivoj (knieža Obodritov) bol schopný vyslať v sprievode Ota II.,

¹⁹ Zabúda sa na to, že medzi panovaním Meška II. a jeho syna Kazimíra Obnoviteľa bola výrazná časová medzera, ktorej jediným spojovateľom je Kazimír ako Piastovec. Nejde o tzv. pohanské povstanie zo 40. rokov 11. storočia, ale o rozpad starobyklých mocenských štruktúr a ich znovuzavedenie. Všetko vďaka pomoci získanej od cisára v podobe 300 ozbrojencov, nie vo Veľkopolsku, ale v Malopolsku.

²⁰ Ešte: WACHOWSKI, Kazimierz. *Słowiańszczyzna Zachodnia*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2000 (originál 1948), ponímal najstaršie polabské politické organizmy v kategóriách štátov, podobne: HERRMANN, Joachim (ed.) *Die Slawen in Deutschland : Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neisse vom 6. bis 12. Jahrhundert*. Berlin : Akademie Verlag, 1985.

ktorý sa vybral do Itálie, až 1000 jazdcov (takmer všetci zahynuli),²¹ čo zaiste nepredstavovalo väčšinu ozbrojených síl, ktoré mal k dispozícii.

Pokusy chápať vládu prvých Piastovcov v kategóriách vodcovstva (*chiefdom*) alebo „štátu personálnych väzieb“ (*Personalverbandstaat*) sa netešia veľkému záujmu. Je to zarážajúce, pretože všetci poprední bádatelia počiatkov piastovského štátu sa často odvolávajú na výsledky práce kultúrnych antropológov. Hlavný dôvod rezervovanosti k „vodcovstvu“ vystihol Przemysław Urbańczyk, keď pripustil: „...že hranica medzi rozvinutým vodcovstvom a raným štátom nie je jednoznačná.“²² Pridržiavajúc sa klasickej definície vodcovstva ako:

*„...politckej jednotky zahrňajúcej mnoho spoločností so sformalizovaným a scentralizovaným politickým systémom, na čele ktorého stojí jeden vodca, ktorý plní tak politické, ako aj náboženské funkcie; vodca má autoritu, ktorú uznáva daná skupina, a jeho pozícia vyrastá z dedenia funkcií v malej príbuzenskej skupine [...], vodcovstvo nie je teda egalitárska, ale vnútorne hierarchizovaná spoločnosť, s prístupom k zásobám podľa dedičného práva.“*²³ Lahko môžeme postrehnúť príčinu tejto konfúzie, keďže znaky charakteristické pre koncepciu vodcovstva sú čiastočne pripísané koncepcii „raného štátu“. Preto stúpenci „raného štátu“ majú dojem, že rozdiely medzi „vodcovstvom“ a „štátom“ nie sú podstatné. Antipatia historikov ku koncepcii vodcovstva je do istej miery pochopiteľná, ale u archeológov je táto zdržanlivosť k situácii v ranom stredoveku udivujúca. Praveká archeológia totiž úspešne prijala antropologickú koncepciu „vodcovstva“.

Druhým pojmom, ktorý sa dostal na čelo posledných výskumov, je „piastovská doména“. Má vymedzovať územie, ktoré prví Piastovci považovali za svoje vlastníctvo (*patrimonium*). Táto koncepcia priamo súvisí s pojmom „patrimoniálny štát“, ktorý je chápaný ako vlastníctvo monarchu. Je pevne ukotvený v poľskej historiografii, pričom nadväzuje na staršie predstavy z 19. storočia.²⁴ Archeológovia tiež prijali ideu pôvodného „patri-

²¹ M. ADAM BREMENSIS, Lib. II, Cap. 42. Magistri Adam Bremensis : Gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum. In SCHMEIDLER, Bernhard (ed.) *Monumenta Germaniae Historica : Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 2*. Hannoverae et Lipsiae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1917, s. 102.

²² URBAŃCZYK 2008, s. 29. Obširnejšie výhrady k vodcovstvu ako kategórii použiteľnej na poľské pomery v 9. až 11. storočí uviedol: KARA 2009, s. 159 a nasl.

²³ PEOPLES, James – BAILEY, Garrick (eds.) *Humanity : An Introduction to Cultural Anthropology*. Wadsworth : Cengage Learning, 2012, s. 273 a nasl.; EARLE, Timothy K. Chiefdoms in Archaeological and Ethnohistorical Perspective. In *Annual Review of Anthropology*, 1987, roč. 16, s. 279-308.

²⁴ Bližšie: SIKORSKI 2011, s. 219 a nasl. Používaná definícia „patrimoniálny štát“ nadväzuje na Weberovu teóriu, ktorá predpokladá organizáciu opierajúcu sa o autoritu vládca a nie utvorenú na princípe vlastného práva, porovnaj: ADAMS, Julia. The Rule of the Father : Patriarchy and Patrimonialism in Early Modern Europe. In CAMIC, Charles – GORSKI, Philip S. – TRUBEK, David M. (eds.) *Max Weber's Economy and Society : A Critical Companion*. Stanford : Stanford University Press, 2005, s. 237-265. Prvý závažný prelom v tejto tradícii spravil: MATUSZEWSKI, Jacek. Polska monarchia patrymonialna – opis średniowiecznej rzeczywistości czy produkt dziewiętnastowiecznej historiografii?. In MARZEC, Andrzej – WILAMOWSKI, Maciej (eds.) *Król w Polsce XIV. i XV. wieku*. Kraków : Vistulana, 2006, s. 137-153.

mónia Piastovcov“ ako kolísky poľského štátu, čo viedlo k výskumom zameraným na presnejšiu lokalizáciu prvotného sídla Piastovcov.²⁵

Archeológovia, ktorí sa v súčasnosti zaoberajú počiatkami štátnosti, veria, že vypracovali súbor archeologicky uchopiteľných znakov, ktoré majú svedčiť o prebiehajúcom štáto-tvornom procese v minulosti. V skutočnosti sú tieto znaky obmedzené na dva faktory: na rozvoj výstavby hradísk, ktorý sa považuje za odraz koncentrácie moci, podobne ako vý-skyt pokladov interpretovaných ako svedectvo náhlejšej diferenciacie spoločnosti.

Výskumy poznanských archeológov Zofie Kurnatowskej a Michała Karu vd'aka širokému uplatneniu dendrochronológie umožnili presne datovať značnú časť lokalít a objektov, ktoré sú pre dejiny 10. storočia kľúčové. Výsledky týchto výskumov sú, samozrejme, prevratné. Podarilo sa im doložiť, že do prelomu 9. a 10. storočia bolo budovanie hradísk slabo rozvinuté. Dôležité je tiež zistenie, že hradiská známe z piastovského obdobia ne-vznikli skôr ako na prelome 9. a 10. storočia a zväčša sa v ich výstavbe ďalej nepokračo-valo. Tieto výskumy umožnili rozlíšiť štyri fázy budovania hradísk v 10. storočí vo Veľ'-kopol'sku.²⁶ Prvá prebehla v 30. rokoch 10. storočia, nasledujúca zhruba v 50. rokoch, tretia v podstate na konci 60. rokov a v 70. rokoch 10. storočia a napokon štvrtá fáza asi po roku 970. Tento približne päťdesiatročný obrovský rozmach výstavby hradísk sa po-važuje za priamy dôkaz veľkých spoločenských zmien, ktoré sa udiali vo Veľ'kopol'sku. Pripúšťa sa, že v obrovskom meradle realizované budovanie hradísk, ktoré si často vy-žadovalo značné investície (Poznaň, Hnezdno) a organizačné schopnosti, sa mohlo rozví-jat' výlučne v takých organizačných formách, aké miestna spoločnosť dovtedy nepoznala. Touto novinkou mal byť štát, ktorý v tom čase budovali Piastovci a ktorý mal mať už primerané donucovacie a kontrolné mechanizmy.

Pri výskume drevených konštrukcií valov na niekoľkých hradiskách (napr. v Hnezdne a Poznani) sa našli tzv. hákové konštrukcie, ktoré sa považujú za charakteristické rieše-nie len pre hradiská postavené z iniciatívy Piastovcov. Archeológovia preto prišli k záve-ru, že získali archeologický doklad pre vznik štátu, a za iniciátorov budovania týchto špecifických hradísk sú ochotní považovať Piastovcov. Treba pripomenúť, že údajná piastovská technická vymoženosť v podobe hákovej techniky nie je v skutočnosti nič komplikované. Jednoducho, na niektorých brvnách používaných pri konštrukcii valov sa na kmeňoch ponechali hákovito vybiehajúce konáre, ktorými boli podchytené priečne položené brvná nasledujúcej konštrukčnej úrovne. Toto zabráňovalo rozchádzaniu sa drevenej konštrukcie valov. S podobným problémom sa stretávali všetci stavitelia dre-

²⁵ KARA 2009, s. 282-289; BUKO, Andrzej. *Najstarsze ośrodki Piastów w świetle danych archeologii*. In BANASZKIEWICZ, Jacek – KARA, Michał – MAMZER, Henryk (eds.) *Instytucja „wczesnego państwa” w per-spektywie wielości i różnorodności kultur*. Poznań : Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 2013, s. 331-353.

²⁶ KARA 2009, s. 253-316.

vozemných valov, pričom ho riešili rozličným spôsobom. Z konštrukčného hľadiska sa piastovské hradiská dost' odlišovali (usudzuje sa tak z dobre zachovaného stavu niektorých konštrukcií). Napriek častým podobnostiam nepredstavovali jednotný typ konštrukcie. Háková technika sa objavuje po prvý raz až po roku 940 v Hnezdne a neskôr v Poznani, ale na veľkopol'ských hradiskách z tej doby sa všade nevyskytuje. Považovať existenciu hákovej konštrukcie za dôkaz výstavby hradísk Piastovcami je preto neudržateľné.²⁷ Tento konštrukčný postup treba považovať za regionálny prejav v rámci rozličných techník stavania drevozemných valov, aké pozorujeme u západných Slovanov.²⁸

Napríklad hradiská tzv. typu Tornow sú z konštrukčného hľadiska oveľa homogénnejšou skupinou než piastovské hradiská s hákovou konštrukciou. Napriek tomu sa na základe ich rozmiestnenia dodnes nikto nepokúsil formulovať záver, že za ich vznik je zodpovedné nejaké jedno politické centrum, ktoré zaviedlo tento typ konštrukcie v procese budovania vlastného štátu. Stavba valov jednotnou technikou na nejakom väčšom území, podobne ako zaužívané postupy pri výrobe keramiky boli podmienené inými, bohužiaľ, nám neznámymi faktormi. Ak sa aj preberali technológie z konkrétneho strediska, ich prijatie nemuselo zaručene znamenať politickú podriadenosť. Výskyt cudzej techniky, napríklad v prípade budovania murovanej architektúry na pol'ských územiach, nebol následkom územnej expanzie iných stredísk, z ktorých sa táto technika vypožičala.²⁹

Pol'skí archeológovia nepostrehli, že v slovanskej archeológii v Nemecku sa tiež vďaka dendrochronológii udiali prevratné zmeny, ktoré podobne ako v Poľsku značne revidovali doterajšiu chronológiu výstavby hradísk. Podarilo sa posunúť intenzívnu výstavbu hradísk väčšiny polabských objektov, ktoré sa predtým považovali za staršie, až do 10. storočia. Porovnaním spomenutých údajov môžeme vidieť, že tempo rozvoja ich výstavby na Lužici bolo podobné tomu, aké je doložené vo Veľkopol'sku. Okrem toho fázy, ktoré sa

²⁷ Porovnaj viditeľný hák v konštrukcii valu v Langengrassau: HENNING, Joachim. Archäologische Forschungen an Ringwällen in Niederungslage : Die Niederlausitz als Burgenlandschaft des östlichen Mitteleuropas im frühen Mittelalter. In HENNING, Joachim – RUTTKAY, Alexander T. (eds.) *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*. Bonn : In Kommission bei Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1998, s. 17, obr. 7. Alebo v Brandenburg: HEUßNER, Karl-Uwe – WESTPHAL, Thorsten. Dendrochronologische Untersuchungen an Holzfunden aus frühmittelalterlichen Burgwällen zwischen Elbe und Oder. In HENNING, Joachim – RUTTKAY, Alexander T. (eds.) *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*. Bonn : In Kommission bei Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1998, s. 223-234, tu s. 229. To neznamená, že technologické stránky nemôžu byť relevantné. Dve moravské hradiská (Kylešovice, Přerov) možno považovať za prejav panovania Boleslava Chrabrého v severnej časti Moravy, nie však vzhľadom na hákovú konštrukciu, ale na celok konštrukcií valov, ktoré nie sú typické pre túto oblasť. Roštová konštrukcia je pritom takmer identická s valmi z Hnezdna a Poznane, porovnaj: PROCHÁZKA, Rudolf. *Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku*. Brno : AÚ AVČR, 2009, s. 150 a nasl., s. 186 a nasl.

²⁸ Podobne: BRATHER, Sebastian. *Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa*. wyd. 2. Berlin : Walter de Gruyter, 2008, s. 133.

²⁹ Napr. stavba takmer kópie kláštorného kostola z Memlebena v Poznani nesúvisela s podmanením Poznane nemeckými vládcami.

rozlišujú pre 10. storočie (okrem štvrtej fázy), predchádzali približne o desaťročie vývojové fázy z poľských území. Chronológia výstavby hradísk na Lužici vyzerá potom takto: okolo rokov 910 – 930 prebehla najväčšia vlna ich budovania a dve nasledujúce, ktoré boli intenzitou slabšie, pripadajú na obdobia okolo 940 – 950 a približne 955 – 965. Prvé, nevelmi početné hradiská tam vznikali až v poslednom štvrtstoročí 9. storočia. Je nutné spomenúť, že najväčší stavebný „boom“ pripadá zhruba na desaťročie pred začiatkom saskej expanzie, ktorej impulzom boli výpravy Henricha I. v rokoch 928 – 929.

Budovanie hradísk na Lužici nemá žiaden súvis s akýmkoľvek štátotvorným procesom na tomto území, pretože sa nekryje so žiadnym nám známym politickým útvarom. Relatívne početnejšie písomné pramene saskej proveniencie, vzťahujúce sa na toto územie, dovoľujú s veľkou pravdepodobnosťou pripustiť značnú politickú rozdrobenosť, a zrejme preto sa neutvorilo jedno silnejšie „štátotvorné“ centrum. Keby sme nemali k dispozícii tieto informácie z písomných prameňov, potom aj na základe pozorovania výstavby hradísk na Lužici a vo Veľkopol'sku by bolo možné prísť k záverom, že na Lužici sa od začiatku 10. storočia až do začiatku jeho druhej polovice utvárali štruktúry „lužického štátu“, čo sa z neznámych dôvodov zastavilo, pretože sa tam nikdy nevytvorilo rozsiahlejšie panstvo. Navyše techniku výstavby hradísk, ktorú praktizovali polabskí Slovania, prevzali tiež Sasi. Saské pramene z prvej polovice 10. storočia spomínajú u polabských Slovanov veľa kniežat. Sám markgróf Gero dal v roku 939 otráviť tridsiatich z nich. Je zrejme, že politická rozdrobenosť neprekážala prudkej a časovo skoordinovanej výstavbe hradísk. Máme tu jasný príklad, dokazujúci, že ich výstavba v širokom meradle nemusí svedčiť o takej koncentrácii moci na poľských územiach, ktorá môže byť považovaná za prejav vznikajúcich štátnych štruktúr, ako to v súčasnosti predpokladajú poľskí archeológovia. Podobné procesy môžeme pozorovať aj v skoršom období v Čechách. Tam už v 9. storočí zaniká veľa hradísk a vznikajú nové. Vieme, že okolo roku 845 bolo v Čechách prinajmenšom 14 kniežat.³⁰ Přemyslovci, ktorých predkovia zrejme patrili k spomenutým kniežatám, až neskôr dokázali získať prevahu a podriaďiť si ostatné kniežacie rody. Tento proces trval prinajmenšom do konca 10. storočia a posledným dozvukom tejto konsolidácie bol masaker na Libici v roku 995.

Keďže predchádzajúci evolučný model počíta s dlhodobým procesom formovania štátu, rýchlosť zmien pozorovaných vo Veľkopol'sku umožnila poľským archeológom tvrdiť, že vznik štátu bol náhly. Uvedený moment bol označený za štátny prelom. Príčiny tejto náhle akcelerácie sa však vysvetľujú rozlične. Prirodzeným dôsledkom týchto úvah je predpoklad, že Piastovci ako budovatelia poľského štátu boli cudzieho pôvodu a priniesli si so sebou aj dokonalejšie organizačné schopnosti nevyhnutné na vytvorenie vyššej formy usporiadania spoločenstiev žijúcich vo Veľkopol'sku. Z tohto dôvodu sa ob-

³⁰ CHARVÁT, Petr. *The Emergence of the Bohemian State*. Leiden ; Boston : Brill, 2010, s. 105 a nasl.

novila normanská teória, ktorá v pôvodnej verzii vychádzala z veľmi slabého predpokladu o podobe mena Meška I. známeho z regestu ako *Dagome iudex*. V tvare *Dagome* videli historici germánsky koreň *Dag-*, a preto mal byť jeho nositeľom Germán, najskôr Viking. Archeologické výskumy odkryli v posledných dvoch desaťročiach mnoho objektov, ktoré naozaj dokladajú prítomnosť Vikingov na poľských územiach. Na základe čoraz lepšieho datovania sa však zistilo, že nesúviseli ani s objavením sa Meška I. ako prvého historicky doloženého vládcu, ani s predpokladaným štátnym prelomom z prvých desaťročí 10. storočia, pretože väčšina z nich sa datuje až do druhej polovice 10. storočia.³¹

Naposledy s konkurenčnou hypotézou prišiel P. Urbańczyk, ktorý pripustil, že Piastovci sú potomkovia moravských Mojmirovcov. Podľa jeho teórie jeden z nich (spolu s družinou) začiatkom 10. storočia našiel útočisko vo Veľkopol'sku. Vďaka svojim skúsenostiam prineseným z veľkomoravského štátu sa mohol pokúsiť vytvoriť štát v oblasti rieky Varty. Podľa zdržanlivejšej verzie „moravskej teórie“ mali Poznaň založiť predstavitelia rodu Poznanovcov, ktorý je doložený v 11. storočí v okolí Nitry.³² Tieto predpoklady, žiaľ, nemajú žiadnu oporu v prameňoch. Výskyt moravských pamiatok, koniec koncov nie veľmi početných, nemusí súvisieť s fyzickým pobytom Moravanov vo Veľkopol'sku, a preto vôbec nemôžu byť dokladom moravského pôvodu Piastovcov.³³

Súčasný poľský výskum o počiatkoch poľského štátu vytvorili základy na takmer všeobecný konsenzus s celkovou víziou problému, zároveň však existuje veľa rozličných riešení jednotlivých otázok. Usudzujem však, že tento konsenzus sa opiera o dva mylné predpoklady, ku ktorým by som priradil stotožňovanie vzniku štátu s prudkým rozvojom budovania hradísk a tiež chápanie piastovskej mocenskej domény ako od začiatku scentralizovanej a spravovanej jedným vládcem.³⁴ Odmietnutie evolučných základov „miléniovej“ koncepcie je v súčasnosti len zdanlivé, pretože aj novšie názory sa rovnako

³¹ Porovnaj: MOŹDZIOCH, Sławomir – STANISŁAWSKI, Błażej – WISZEWSKI, Przemysław (eds.) *Scandinavian Culture in Medieval Poland*. Wrocław : Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences, 2013; BUKO, Andrzej et al. (eds.) *A Unique Medieval Cemetery from the 10th/11th Century With Chamber-Like Graves From Bodzia (Central Poland) : Preliminary Result of the Multidisciplinary Research*. In *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 2013, roč. 43, č. 3, s. 423-442; STANISŁAWSKI, Błażej. *Jómsswikingowie z Wolina-Jómsborga : Studium archeologiczne przenikania kultury skandynawskiej na ziemie polskie*. Wrocław : Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 2013. Fantazijné predstavy Zdzisława Skrocka nemajú vedeckú hodnotu: SKROK, Zdzisław. *Czy Wikingowie stworzyli Polskę?* Warszawa : Iskry, 2013.

³² KURNATOWSKA, Zofia – KARA, Michał. Na tropie Poznania – eponima naszego miasta. In KURNATOWSKA, Zofia – JUREK, Tomasz (eds.) *Civitas Posnaniensis : Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*. Poznań : Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2005, s. 9-26.

³³ Bližšie pozri: SIKORSKI 2013, s. 186 a nasl.

³⁴ SIKORSKI, Dariusz A. *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*. wyd. 2. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2013, s. 204, kde poukazujem na to, že v pokolení Meška I. boli ešte dvaja jeho bratia a nemáme dôvod považovať ich len za Meškových pomocníkov, ale skôr za samostatných vládcov.

odvolávajú na evolučnú víziu vývinu spoločenských štruktúr, s tým rozdielom, že len ináč vidia mechanizmy a rýchlosť tejto evolúcie v prvom tisícročí nášho letopočtu.

Najnaliehavejšou úlohou, ktorá stojí pred archeológmi, je získať presvedčivé údaje z najvýznamnejších ranopiastovských archeologických lokalít, a to metódou absolútnej chronológie, pretože len také údaje sú hodnoverné a natoľko presné, že dovoľujú zachytiť prebiehajúce spoločenské zmeny v ranopiastovskom období. Nemenej dôležitou výzvou je, aby tak archeológovia, ako aj historici skúmali problém genézy štátov v širokom kontexte. Teda vrátane celého priestoru slovansko-uhorsko-škandinávskeho „barbarica“ ako určitého celku, ktorý tvorí nielen nevyhnutné porovnávacie pozadie na uvažovanie o počiatkoch poľského štátu, ale aj sám o sebe predstavuje osobitný výskumný problém, pokiaľ ide o analýzu politického zriadenia na týchto územiach. Netreba teda – ako sa to robí v súčasnosti – venovať až toľkú pozornosť genéze lokálnych „štátov“, ale je potrebné celú oblasť poňať ako východisko na komplexnú analýzu, v ktorej teritoriálne politické štruktúry raného stredoveku budú lokálnymi realizáciami univerzálnejších premien.

Cituj:

SIKORSKI, Dariusz Andrzej. Počiatky poľského štátu v najnovších archeologických a historických výskumoch. In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 174 - 185. ISSN 1337-6861.

...

Dr hab. Dariusz Andrzej Sikorski (1967) pracuje na Inštitúte histórie Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani. Špecializuje sa na dejiny včasného stredoveku v Poľsku a západnej Európe, osobitnú pozornosť venuje metodike a metodológii medievistického výskumu. Je autorom 4 monografií (*Anglosasi i wpływy anglosaskie w skryptoriach karolińskich do końca IX wieku*. Poznań, 2005; *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*. Poznań, 2011, 2013; *Początki Kościoła w Polsce*. Poznań, 2012; *Wczesnopiastowska architektura sakralna*. Poznań, 2012), spolueditorom syntézy *Vademecum historyka mediewisty* (Warszawa, 2012) a vedeckého zborníka venovaného interdisciplinárnym koreláciám histórie a archeológie *Archaeologia versus historiam – Historia versus archaeologiam* (Poznań, 2012).

Kontakt: dariusz.sikorski@amu.edu.pl